

Tamás Turán:

*Ignaz Goldziher as a Jewish Orientalist: Traditional Learning,
Critical Scholarship, and Personal Piety*

(BERLIN/BOSTON: DE GRUYTER, 2023)

A modern európai iszlámtudományok egyik alapítójának tartott Goldziher Ignác (1850–1921) életéről és munkásságáról már számos tanulmány és könyv született különböző nyelveken. Mindezen kísérletek ellenére is hiánypótlónak tarthatjuk Turán Tamás újonnan megjelent könyvét, aki korábbi írásaiban már többször foglalkozott e tudós munkásságával és a zsidó tudományosságba való beágyazottságával.¹ A szerző tisztában van egy átfogó, Goldziher munkásságának minden aspektusát is elemző életrajz megírásának nehézségeivel, s a bevezető fejezetben többször, különböző szempontokból is megfogalmazza, hogy műve pontosan mely területeken kíván hozzájárulni Goldziher portréjának árnyaltabbá tételéhez, s azon túlmenően a korabeli magyar (tudományos) élet bemutatásához. A könyv címe és alcíme jól összefoglalják annak tartalmi vonulatait, s az elsődleges célkitűzést, a zsidó tudós portréjának megrajzolását. Turán ezt annak ellenére teszi, hogy maga is idézi Goldzihernek azt a Löw Immánuelhez 1917-ben írt levelét (28.), amelyben Goldziher kifejti, hogy egy ilyen szempontból megírt életrajz, bár érdekes lehet, de szükségtelen, és nem szolgál tanulságokkal.² A felmentést Turán Goldziher naplójában látja, amely minden szubjektivitása ellenére máig egyike a Goldziher életére vonatkozó fő forrásoknak.

Felmerül a kérdés, miért tarthat érdeklődésre számot e tudós élete több mint száz évvel 1921 novemberében bekövetkezett halála után? E kérdésre a választ a szerző Goldziher kettős – az iszlám és a judaizmus iránti – érdeklődésén, illetve az azokban való, nemzetközileg is kiemelkedő tudományos jártasságán túl publikációinak nagy számában és egyenletesen magas színvonalában látja. E kijelentést és a folyamatos érdeklődést igazolni látszik az a tény, hogy Goldziher művei mind a mai napig újabb és újabb kiadásokban, illetve fordításokban jelennek meg, s még azok a tudósok is fontosnak tartják megállapításaira reflektálni, akik nem értenek

¹ Pl. Turán Tamás: *Academic Religion: Goldziher as a Scholar and a Jew* = Turán, Tamás – Carsten L. Wilke (eds.): *Modern Jewish Scholarship in Hungary: The „Science of Judaism” between East and West*. Berlin/Boston: Walter de Gruyter, 2016, 223–270.

² Turán (28.) idézi: Scheiber Sándor: *Goldziher Ignác levelei Löw Immánuelhez* = *Uj Élet*, 1946. december 12., 8.

egyét az egyes tanulmányaiban foglaltakkal. Turán műve azonban elsősorban nem a művekkel, hanem az emberrel, a XIX. századi magyar zsidó tudóssal és társadalmi környezetével foglalkozik, ezzel téve értékes hozzájárulást a korszak s benne a magyarországi zsidó tudósok jobb megismeréséhez. Fontos kiemelni, hogy ilyen könyvet elsősorban a magyar zsidóság XIX. századi kihívásait jól ismerő szerző tollából várhattunk, nem kis részben a társadalmi környezet helyes interpretálása, valamint a források komplexitása miatt is, s örömmel tölt el bennünket, hogy Turán Tamás, aki már hosszú évek óta foglalkozik Goldziher munkásságának különböző aspektusaival, magára vállalta ezt a feladatot.

A gondosan tagolt, Goldziher életének feszültségeire reflektáló, kiasztikus szerkezetű könyv jól megválasztott fejezetcímei kellő áttekintést adnak annak tartalmáról. A Goldziher számára nagy belső válságokat is jelentő szakmai kérdéseket taglaló négy fejezetet (IV-VII) két-két „lazább” életrajzi fejezet keretezi (II-III, VIII-IX). Ezekhez járul egy hosszabb bevezetés és egy rövidebb konklúzió, valamint öt melléklet, köztük Goldziher életének főbb pesti színtereinek térképe és Goldziher egyetlen fennmaradt végrendelete. A mellékletek közül fontos kiemelni a szerző véleményét Goldziher naplójának Scheiber-féle kiadásáról.³ Turán véleménye azért fontos, mert volt alkalma összevetni a kiadást a kézirattal. Ennek alapján, bár összességében jó-nak gondolja, mégis szükségesnek tartja egy új kiadás készítését, nem utolsósorban azért, mivel – egyéb, kisebb szerkesztői inkonzisztencia mellett – a kézirat számos olyan plusz adalékot tartalmaz, amelyet Scheiber nem vett figyelembe.⁴

Az I., bevezető részt követő II. fejezet a (zsidóság) korabeli történelmi és szakmai miliő(jének) bemutatásán túl kitekint a magyarországi keletkutatás történetére,⁵ Goldziher utóéletére és a körülmények által determinált, sajnálatosan csekély magyarországi hatására is. A magyarországi zsidók emancipációjával párhuzamosan, Eötvös József eredeti szándékai ellenére és számítását keresztülhúzva, az általa 1868-ban összehívott Zsidó Kongresszus 1870–71-re végleges neológ-ortodox szakadást idézett elő a zsidó közösségben vallásilag és kulturálisan egyaránt, aminek a hatása alól Goldziher sem vonhatta ki magát. Ebben az időszakban a zsidó tudósok egyetemi karrierje és akadémia tagsága szempontjából az 1890-es évekig meghatározó jelentőségű volt, hogy engedtek-e annak a nyomásnak, hogy hitükből kitérjenek. Ennek fényében érthető, hogy Goldziher, aki vallását sosem tagadta meg, s aki már 1876-ban levelező tagja volt az MTA-nak, akadémiai rendes taggá csak 1892-ben választották, míg egyetemi tanári kinevezése – helyette kinevezett elődjének csak 1905-ben bekövetkezett nyugdíjba vonulása miatt – addig váratott magára.

³ Goldziher, Ignaz: Tagebuch. Hrsg. von Alexander Scheiber. Leiden: Brill, 1978.

⁴ Hasonlóképpen megfontolandó lenne Goldziher fiatalkori keleti útját megőrkítő naplójának újrakiadása is.

⁵ Egyetértek a szerzővel abban, hogy rendkívül fontos tisztázni a magyar keletkutatás gyökereit és indítékait, amelyek nagyban különböznek más európai országok hagyományaitól.

A III. fejezet az életrajzírás (a *Napló*) és Goldziher önértékelésének, valamint politikai nézeteinek, társadalmi beilleszkedésének, pozíciójának, valamint a zsidó tudományoktól való eltávolodásának nehéz problémáihoz nyúl, mindegyik témát kellő érzékenységgel kezelve.

A könyv első, Goldziher „feszültségeit” tárgyaló fejezete (IV.) Goldzihernek a tudományról, a tudósok felelősségéről és az oktatásról vallott nézeteit taglalja. Goldziher nemcsak nemzetközi hírű tudós volt, hanem világszerte elismert tanár is, akihez vallási hovatartozásra tekintet nélkül, messze földről zárandokoltak a tudományra szomjazó hallgatók, akiket nagy elkötelezettséggel tanított. Ugyanilyen elkötelezett volt a zsidó vallásoktatás mellett. A bibliakutatásban, illetve a tanításban s azon belül a vallásoktatásban kiemelkedő szerepet tulajdonított a tudomány(osság)nak. Ebben változó mértékben volt élete során sikeres, ami nagy hatással volt tudományos pályafutására is. Ezeket a konfliktusokat elemzi ez a fejezet, a saját családján belül követett elvektől egészen a jeruzsálemi Héber Egyetem alapítása kapcsán kifejtett nézeteiig. Láthatjuk, hogy Goldziher – a megvalósítás színterétől függetlenül – kitartott elvei mellett.

A következő (V.) fejezetben a szerző ingoványos talajra lép, amikor Goldzihernek az iszlám joggal és a zsidó joggal kapcsolatos nézeteit veszi górcső alá. A jogot Turán tágan értelmezi, hiszen itt elsősorban Goldziher hadísszal kapcsolatos munkáit elemzi, s a hadisz a jognak csak az egyik forrása. Goldziher képes lett volna arra, hogy a tulajdonképpeni muszlim jogtudomány különböző aspektusaival magas színvonalon foglalkozzon, de erre Nöldeke hatására nem került sor. A fejezetben szóba kerül a szóbeli és az írott tan, Goldziher ezzel kapcsolatos véleménye(i), Goldziher német és magyar nyelvű munkáinak különböző hangsúlyai, valamint az, hogy Goldziher – véleményem szerint roppant előrelátóan – kerüli a muszlim és a zsidó jog összehasonlítását és az esetleges hatásoknak a hangsúlyozását. A magyar nyelvű publikációk kapcsán szükségesnek tartom megemlíteni, hogy magyar tudósként s különösen a Magyar Tudományos Akadémia tagjaként hangsúlyt fektetett arra, hogy tanulmányai magyarul (is) megjelenjenek, sőt számos esetben a magyar megjelenés megelőzte az idegen nyelvű publikációt.

A VI. fejezet azt vizsgálja, hogy egészítették ki Goldziher vallástudományi munkásságát néprajzi írásai, míg a VII. fejezet Goldzihernek a hagyományhoz és a reformhoz való viszonyát elemzi mind a judaizmus, mind az iszlám terén. E nagyívű, sok kérdést felvető fejezetek elemzése túlmutat jelen recenzió keretein. Szót kell még ejtenünk a végső keretet adó, két, sajnálatosan rövidre szabott zárófejezetről is, amelyek közül az első (VIII.) Goldziher néhány kiemelkedő, személyes s egyben szakmai kapcsolatát mutatja be (Vámbéry Ármin, Kármán Mór, Löw Immanuel, Schreiner Márton, Munkácsi Bernát és Kúnos Ignác), míg a második (IX.) a zsidó Goldziher portréját rajzolja meg.

Összegezve elmondhatjuk, hogy Turán Tamás jelentős könyvvel gazdagította mind a Goldziher-kutatást, mind pedig a XIX. századi magyarországi zsidó tudományos élet jobb megismerését. Éppen ezért örvendetes lenne, ha ezt, a magyar publikum által is nagy haszonnal forgatható és nagy érdeklődésre számot tartó könyvet azon a nyelven is olvashatnánk, amelyet Goldziher az anyanyelvének tartott, azaz magyarul.

Dévényi Kinga